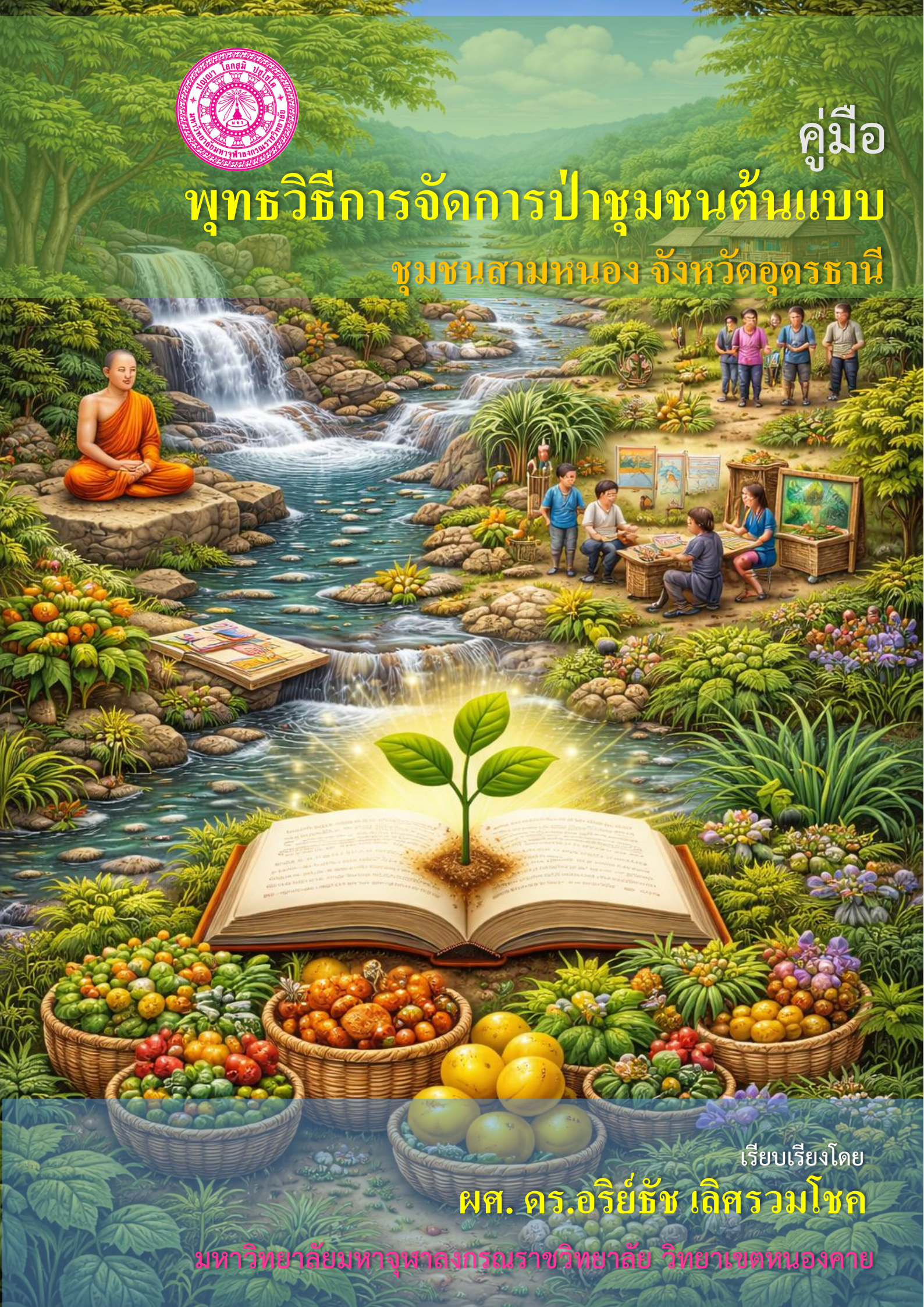

คู่มือ

พุทธวิธีการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ

ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี

เรียบเรียงโดย

ผศ. ดร.อริย์รัช เลิศรวมโชค

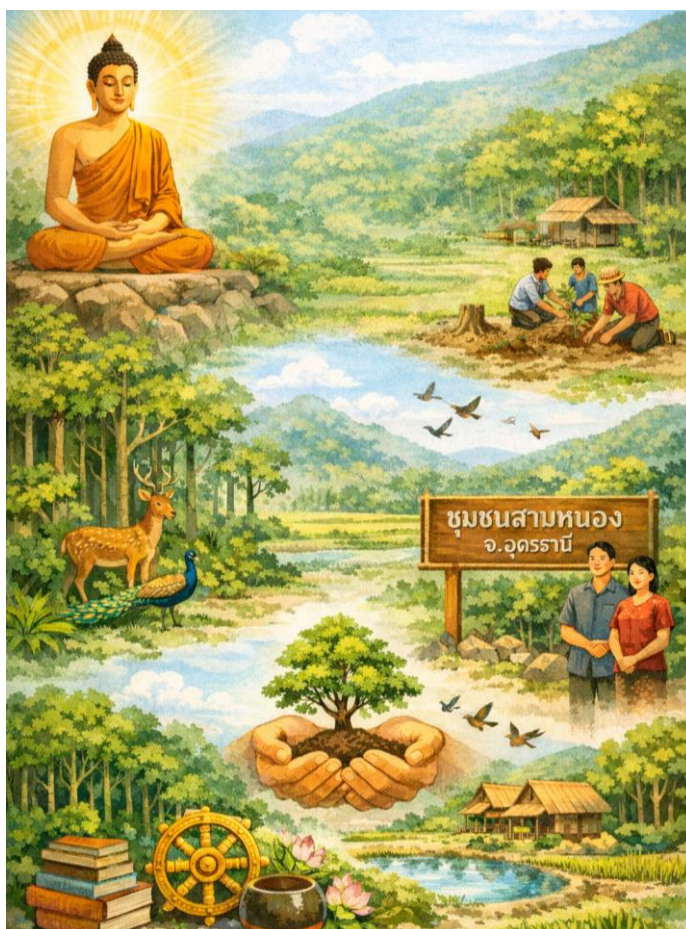
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

คู่มือ พุทธวิธีการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี

A Manual of Buddhist Methods for Model Community Forest Management:

Sam Nong Community, Udon Thani Province

เรียบเรียงโดย ผศ. ดร.อริย์รัช เลิศรวมโชค

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

คู่มือนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัย เรื่อง “พุทธวิธีพัฒนาเครือข่ายธรรมชาติ ความรู้และการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี” งบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน

(Fundamental Fund) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๙

จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คู่มือ พุทธวิธีการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี

A Manual of Buddhist Methods for Model Community Forest
Management: Sam Nong Community, Udon Thani Province

พิมพ์ครั้งแรก กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2569 จำนวน 500 เล่ม

ลิขสิทธิ์ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

อริย์ชัย เลิศรวมโชค. คู่มือ พุทธวิธีการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ชุมชนสามหนอง จังหวัด
อุดรธานี = A Manual of Buddhist Methods for Model Community Forest
Management: Sam Nong Community, Udon Thani Province. อุดรธานี :
99Suppinyo digital printing (ทรัพย์ภิญโญ), 2569. 63 หน้า.

355.074

ISBN 978-616-630-691-0

ผู้จัดทำ

ผศ. ดร.อริย์ชัย เลิศรวมโชค

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

เลขที่ 219 หมู่ 3 ตำบลค้ายบกวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย 43100

โทร 042-495 3333

พิมพ์ที่

99Suppinyo digital printing (ทรัพย์ภิญโญ)

เลขที่ 20/1 ถนนโพธิ์ชัย ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

41000 โทร 042 223 189

คำนำ

ป่าชุมชนถือเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในระดับท้องถิ่น ทั้งในมิติของอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ตลอดจนเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงระบบนิเวศและวัฒนธรรมชุมชน อย่างไรก็ตาม ในบริบทสังคมร่วมสมัย ป่าชุมชนจำนวนไม่น้อยกำลังเผชิญกับปัญหาการเสื่อมโทรมจากการใช้ทรัพยากรที่ขาดความสมดุล การขยายตัวของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และคุณค่าทางจิตใจของคนในพื้นที่ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างความยั่งยืนให้กับทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนไปพร้อมกัน

ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี เป็นชุมชนที่มีบริบททางสังคม วัฒนธรรม และศาสนาพุทธเข้มแข็ง โดยมีป่าชุมชนเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตและการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน การนำหลักพุทธธรรมและพุทธวิธีมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชน จึงเป็นแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชน อันนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกื้อกูลและสมดุล

คู่มือพุทธวิธีการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี เล่มนี้ จัดทำขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีพัฒนาเครือข่ายธรรมชาติ ความรู้และการจัดการป่าชุมชนต้นแบบชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี” ซึ่งเป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่

- ๑) เพื่อสร้างชุดความรู้และการจัดการป่าชุมชนต้นแบบชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี
- ๒) เพื่อพัฒนาเครือข่ายธรรมชาติป่าชุมชนต้นแบบชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี
- ๓) เพื่อทดลองใช้และประเมินผลพุทธวิธีพัฒนาเครือข่ายธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการป่าชุมชนต้นแบบชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี

การจัดทำคู่มือฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ ประสบการณ์ และแนวปฏิบัติที่เกิดจากกระบวนการวิจัย ถ่ายทอดเป็นแนวทางเชิงระบบในการจัดการป่าชุมชน โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในบริบทของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านการบริหารจัดการป่า การพัฒนาแหล่งอาหารและสมุนไพร การจัดการน้ำ เศรษฐกิจชุมชน การเรียนรู้และนันทนาการ ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้และขยายผลในพื้นที่อื่นได้อย่างเหมาะสม

กลุ่มเป้าหมายของคู่มือเล่มนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน พระสงฆ์และวัดในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ นักพัฒนา รวมถึงประชาชนทั่วไปที่สนใจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยหวังว่าคู่มือฉบับนี้จะเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้ เครื่องมือเชิงปฏิบัติ และต้นแบบทางความคิดในการพัฒนาป่าชุมชนบนฐานของคุณธรรมและปัญญา

แนวคิดสำคัญของคู่มือเล่มนี้ คือการบูรณาการ “พุทธวิธี ป่าชุมชน การพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยมองป่าชุมชนมิใช่เพียงทรัพยากรทางกายภาพ หากแต่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ การหล่อหลอมจิตสำนึก และการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน การนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นกรอบคิดและแนวทางปฏิบัติ จึงช่วยเสริมสร้างความสมดุลระหว่างคน ป่า และสังคม อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

ผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คู่มือพุทธวิธีจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี เล่มนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาป่าชุมชนและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในระดับชุมชน ระดับพื้นที่ และระดับสังคมต่อไป

ผศ. ดร.อริย์รัช เลิศรวมโชค และคณะ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ง
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บริบทและแนวคิดการจัดการป่าชุมชนตามพุทธวิธี	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของป่าชุมชนในสังคมไทย	๑
๑.๒ แนวคิดป่าชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	๑
๑.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๒
๑.๔ ภาพรวมป่าชุมชนต้นแบบชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี	๓
๑.๕ วัตถุประสงค์ ขอบเขต และโครงสร้างของคู่มือ	๓
บทที่ ๒ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี	๕
๒.๑ สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ	๕
๒.๒ ประวัติชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่น	๖
๒.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าชุมชน	๖
๒.๔ ปัญหาและความท้าทายด้านการจัดการป่าในอดีต	๗
๒.๕ กระบวนการพัฒนาสู่ “ป่าชุมชนต้นแบบ”	๗
บทที่ ๓ การพัฒนากระบวนการจัดการป่าชุมชน	๙
๓.๑ โครงสร้างการบริหารจัดการป่าชุมชน	๙
๓.๒ การมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้นำชุมชน	๑๐
๓.๓ กติกาชุมชน กฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๓.๔ ขั้นตอนการวางแผน ดูแล ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ป่าชุมชน	๑๑
๓.๕ บทเรียนความสำเร็จและอุปสรรคในการจัดการ	๑๑
บทที่ ๔ พุทธวิธีพัฒนาการจัดการป่าของชุมชน	๑๓
๔.๑ หลักธรรมที่ใช้ในการจัดการป่าชุมชน	๑๔
๔.๒ พุทธวิธีสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่า	๑๕
๔.๓ บทบาทของวัด พระสงฆ์ และศาสนพิธี	๑๕
๔.๔ การใช้กิจกรรมทางศาสนาในการฟื้นฟูป่า	๑๖

๔.๕ พุทธวิธีแก้ไขความขัดแย้งด้านทรัพยากร	๑๖
บทที่ ๕ การพัฒนาเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และปัจจัย ๔	๑๘
๕.๑ แนวคิด “ป่าเพื่อชีวิต” ตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์	๑๘
๕.๒ พืชอาหาร พืชสมุนไพร และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน	๑๙
๕.๓ ป่ากับความมั่นคงทางอาหารของชุมชน	๑๙
๕.๔ ปัจจัย ๔ กับวิถีชีวิตพอเพียง	๒๐
๕.๕ แนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่	๒๐
บทที่ ๖ การจัดการน้ำของป่าชุมชนเพื่อชุมชน	๒๒
๖.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างป่า น้ำ และชุมชน	๒๓
๖.๒ ระบบนิเวศน้ำในป่าชุมชนสามหนอง	๒๓
๖.๓ แนวทางการอนุรักษ์ต้นน้ำ ลำธาร และแหล่งน้ำ	๒๓
๖.๔ พุทธวิธีใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า	๒๔
๖.๕ การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและการดำรงชีวิต	๒๔
บทที่ ๗ การพัฒนาด้านเศรษฐกิจจากป่าชุมชน	๒๖
๗.๑ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับป่าชุมชน	๒๗
๗.๒ รายได้จากทรัพยากรป่าโดยไม่ทำลายระบบนิเวศ	๒๗
๗.๓ กลุ่มอาชีพและวิสาหกิจชุมชน	๒๗
๗.๔ พุทธเศรษฐศาสตร์กับการแบ่งปันผลประโยชน์	๒๘
๗.๕ ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของชุมชน	๒๘
บทที่ ๘ ป่าชุมชนในฐานะแหล่งเรียนรู้และนันทนาการ	๓๐
๘.๑ ป่าชุมชนกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต	๓๐
๘.๒ การจัดกิจกรรมศึกษาธรรมชาติและพุทธรักษา	๓๑
๘.๓ ป่าชุมชนกับสุขภาพกาย ใจ และสังคม	๓๑
๘.๔ การพัฒนาเส้นทางธรรมชาติและแหล่งนันทนาการ	๓๒
๘.๕ การใช้ป่าเป็นห้องเรียนของชุมชนและโรงเรียน	๓๒
บทที่ ๙ เครือข่ายชุมชนและการขยายผลป่าชุมชนต้นแบบ	๓๔
๙.๑ การสร้างเครือข่ายป่าชุมชนระดับท้องถิ่นและภูมิภาค	๓๔
๙.๒ บทบาทของหน่วยงานรัฐ เอกชน และสถาบันศาสนา	๓๕

๙.๓ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน	๓๕
๙.๔ แนวทางการพัฒนาเป็นต้นแบบระดับจังหวัดและประเทศ	๓๖
๙.๕ ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อความยั่งยืน	๓๖
บทที่ ๑๐ สรุป บทเรียน และข้อเสนอแนะ	๓๘
๑๐.๑ สรุปองค์ความรู้จากป่าชุมชนต้นแบบ	๓๘
๑๐.๒ บทเรียนสำคัญของพุทธวิถีการจัดการป่า	๓๙
๑๐.๓ แนวทางการประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น	๓๙
๑๐.๔ อนาคตของป่าชุมชนกับสังคมไทย	๔๐
ภาคผนวก	๔๑
ภาคผนวก ก แผนที่ป่าชุมชนสามหนอง	๔๑
ภาคผนวก ข แนวทางกตีกาชุมชน	๔๓
ภาคผนวก ค ตัวอย่างกิจกรรมพุทธวิถี	๔๕
ภาคผนวก ง ภาพประกอบกิจกรรม	๔๖
บรรณานุกรม	๔๘
ประวัติผู้วิจัย	๕๓

บทที่ ๑

บริบทและแนวคิดการจัดการป่าชุมชนตามพุทธวิธี

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของป่าชุมชนในสังคมไทย

ป่าชุมชนเป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีรากฐานมาจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะในสังคมชนบท ป่าไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ หากแต่เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร ที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำ และพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่หล่อหลอมความเชื่อ ค่านิยม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน^๑ ป่าชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต และความสมดุลของระบบนิเวศในระดับท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและนโยบายการพัฒนาของรัฐในอดีต ส่งผลให้การจัดการป่าโดยชุมชนถูกจำกัดบทบาทลง และก่อให้เกิดปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ^๒ ต่อมาแนวคิดป่าชุมชนจึงได้รับการฟื้นฟูและยอมรับมากขึ้นในฐานะกลไกสำคัญในการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร และการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น^๓ และในบริบทสังคมไทย ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา โดยวัดและพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและการเรียนรู้ ซึ่งช่วยปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม^๔

๑.๒ แนวคิดป่าชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยไม่ทำลายศักยภาพของทรัพยากรสำหรับคนรุ่น

^๑ กรมป่าไม้, ป่าชุมชน : แนวคิดและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๕๘), หน้า ๗๓.

^๒ ประเวศ วะสี, การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔), หน้า

๙๑.

^๓ อานันท์ กาญจนพันธุ์, ป่าชุมชนในสังคมไทย, (เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์, ๒๕๕๖), หน้า ๘๒.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๖๕.

อนาคต^๕ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการป่าชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน การใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ และการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

ป่าชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็นฐานทรัพยากรสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ลดความยากจน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน^๖ ขณะเดียวกัน ยังเป็นพื้นที่เรียนรู้และสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งช่วยส่งเสริมความยั่งยืนทั้งในมิติสิ่งแวดล้อมและสังคม

๑.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งตามกฎธรรมชาติ โดยเฉพาะหลักปฏิจาสัมุปบาท ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมล้วนพึ่งพาอาศัยกัน^๗ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติจึงมิได้ส่งผลเพียงต่อสิ่งแวดล้อม หากแต่ย้อนกลับมาส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์โดยตรง

หลักอหิงสา มัชฌิมาปฏิปทา และสันโดษ เป็นแนวคิดสำคัญที่ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ไม่ฟุ่มเฟือย และไม่เบียดเบียนธรรมชาติ^๘ นอกจากนี้ หลักสังคหวัตถุ ๔ ยังเป็นพื้นฐานของการสร้างความสามัคคี การแบ่งปัน และการมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน^๙ ซึ่งการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นการพัฒนาทั้งเชิงกายภาพและเชิงจิตสำนึก ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างคุณธรรมและปัญญาของคนในชุมชน^{๑๐}

^๕ United Nations, *Our Common Future*, (New York: UN, 1987), p. 55.

^๖ สุเมธ ตันติเวชกุล, *เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๕๐), หน้า ๘๑.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๙.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๑.

^๙ พระเทพเวที, *สังคหวัตถุ ๔ กับการพัฒนาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๗.

^{๑๐} วิทยา ศรีสุวรรณ, “พุทธวิถีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ”, *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๑): ๑-๒๐.

๑.๔ ภาพรวมป่าชุมชนต้นแบบชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี

ป่าชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี เป็นป่าชุมชนที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ทั้งในด้านทรัพยากรอาหาร สมุนไพร แหล่งน้ำ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ชุมชนมีการรวมกลุ่มและจัดตั้งกลไกการบริหารจัดการป่าชุมชนโดยยึดหลักการมีส่วนร่วมและกติกาชุมชน^{๑๑}ที่มีลักษณะเด่นของป่าชุมชนสามหนอง คือการบูรณาการบทบาทของชุมชน วัด และเครือข่ายภาคีต่าง ๆ โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานในการสร้างจิตสำนึกและความร่วมมือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการจัดการป่าที่เชื่อมโยงมิติทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณอย่างเป็นระบบ^{๑๒}

๑.๕ วัตถุประสงค์ ขอบเขต และโครงสร้างของคู่มือ

คู่มือพุทธวิถีการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชน โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในบริบทชุมชน เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้และขยายผลได้อย่างเหมาะสม^{๑๓} ขอบเขตของคู่มือครอบคลุมมิติด้านกระบวนการจัดการป่า พุทธวิถีการพัฒนา การใช้

^{๑๑} กรมป่าไม้, รายงานสถานการณ์ป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒), หน้า ๕๗.

^{๑๒} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สพศ., ๒๕๖๐), หน้า ๗๒.

^{๑๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๘๒.

ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการน้ำ เศรษฐกิจชุมชน แหล่งเรียนรู้ และการสร้าง
เครือข่าย โดยใช้ป่าชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี เป็นกรณีศึกษาเชิงพื้นที่

สรุปได้ว่า บริบทและแนวคิดการจัดการป่าชุมชนตามพุทธวิธี สิ่งที่ได้คือ องค์ความรู้หลักที่ได้รับจากบทนี้คือ การทำความเข้าใจป่าชุมชนในฐานะ “ระบบความสัมพันธ์เชิงจริยธรรม” ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดทิศทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ป่าชุมชนมิได้ถูกมองเพียงเป็นทรัพยากรทางกายภาพหรือปัจจัยการผลิต หากแต่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของชีวิตที่มีคุณค่าทางจิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ และแนวคิดพุทธวิธีในการจัดการป่าชุมชนเน้นหลักการไม่เบียดเบียน (อหิงสา) การรู้จักประมาณ (มัชฌิมาปฏิปทา) และการพิจารณาเหตุและผลของการกระทำ (กัมมวิภาค) องค์ความรู้สำคัญคือการนำหลักอริยสัจ ๔ มาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่า การระบุเหตุแห่งปัญหา การกำหนดเป้าหมายการฟื้นฟู และการวางแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม บทนี้ยังชี้ให้เห็นว่าพุทธวิธีในการจัดการป่าชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคนควบคู่ไปกับการพัฒนาทรัพยากร โดยมุ่งสร้างจิตสำนึก ความรับผิดชอบ และคุณธรรมของสมาชิกชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความยั่งยืนในระยะยาว

บทที่ ๒

ข้อมูลพื้นฐานชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี

๒.๑ สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนสามหนองตั้งอยู่ในพื้นที่ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูงสลับกับพื้นที่ลุ่มต่ำ มีหนองน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติกระจายอยู่ในพื้นที่ อันเป็นที่มาของชื่อชุมชน “สามหนอง” พื้นที่ดังกล่าวมีความเหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรมและการตั้งถิ่นฐานของประชาชนมาอย่างต่อเนื่อง^{๑๔} สภาพภูมิอากาศของชุมชนอยู่ภายใต้อิทธิพลของมรสุมเขตร้อน แบ่งออกเป็น ๓ ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว โดยฤดูฝนมีบทบาทสำคัญต่อระบบนิเวศของป่าชุมชนและแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตของคนในพื้นที่ทั้งทางตรงและทางอ้อม^{๑๕}

^{๑๔} กรมพัฒนาที่ดิน, ลักษณะภูมิประเทศภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาที่ดิน, ๒๕๕๙), หน้า ๖๖.

^{๑๕} กรมอุตุนิยมวิทยา, สภาพภูมิอากาศของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมอุตุนิยมวิทยา, ๒๕๖๐), หน้า ๘๒.

ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนสามหนองมีป่าชุมชนซึ่งประกอบด้วยพันธุ์ไม้พื้นถิ่น พืชอาหาร พืชสมุนไพร และสัตว์ป่าขนาดเล็ก ป่าชุมชนดังกล่าวทำหน้าที่เป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และเป็นพื้นที่รักษาสมดุลของระบบนิเวศในระดับท้องถิ่น จึงนับเป็นทรัพยากรสำคัญที่เชื่อมโยงกับความมั่นคงทางชีวิตของชุมชนอย่างใกล้ชิด^{๑๖}

๒.๒ ประวัติชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่น

ชุมชนสามหนองมีประวัติการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน โดยประชาชนส่วนใหญ่มีบรรพบุรุษอพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียงในภาคอีสาน การตั้งถิ่นฐานเลือกพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เพื่อรองรับการดำรงชีพด้วยการเกษตรและการพึ่งพาป่าเป็นหลัก^{๑๗}

วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความเรียบง่าย ยึดโยงกับการทำนา การหาของป่า และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอประมาณ ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์แบบเครือข่ายชุมชนยังคงมีความเข้มแข็ง โดยมีวัดและพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและวัฒนธรรม^{๑๘} วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนสามหนองสะท้อนผ่านประเพณี ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ พิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและป่า เช่น การบวชป่า การทำบุญป่าชุมชน และการสืบสานภูมิปัญญาการใช้สมุนไพร ซึ่งล้วนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ^{๑๙}

๒.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าชุมชน

ป่าชุมชนสามหนองมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ป่าเป็นแหล่งอาหารเสริม แหล่งสมุนไพร และวัสดุพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในช่วงที่ผลผลิตทางการเกษตรไม่เพียงพอ^{๒๐} นอกจากนี้บทบาทด้านการยังชีพแล้ว ป่าชุมชนยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณ ชุมชนมีความเชื่อว่าป่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ต้อง

^{๑๖} กรมป่าไม้, ป่าชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑), หน้า ๙๒.

^{๑๗} อานันท์ กาญจนพันธุ์, ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร, (เชียงใหม่: ศูนย์ชาติพันธุ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธศาสนากับวิถีชีวิตไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๗๗.

^{๑๙} สุวิทย์ อธิศาสตร์, วัฒนธรรมอีสานกับธรรมชาติ, (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

^{๒๐} กรมป่าไม้, คู่มือการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒), หน้า ๒๔.

ได้รับการเคารพและดูแล การกำหนดกติกาชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่า จึงเป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา^{๒๑} ความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าป่าชุมชนมิได้เป็นเพียงทรัพยากรของรัฐหรือของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากแต่เป็นสมบัติร่วมของชุมชนที่ทุกคนมีหน้าที่ร่วมกันดูแลและรักษา

๒.๔ ปัญหาและความท้าทายด้านการจัดการป่าในอดีต

ในอดีต ป่าชุมชนสามหนองเคยเผชิญกับปัญหาการบุกรุก การตัดไม้ และการใช้ทรัพยากรอย่างขาดการควบคุม อันเป็นผลมาจากแรงกดดันทางเศรษฐกิจ การขยายพื้นที่เกษตรกรรม และความไม่ชัดเจนด้านสิทธิในการจัดการทรัพยากร^{๒๒} นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและค่านิยมสมัยใหม่ ยังส่งผลให้คนรุ่นใหม่มีความห่างเหินจากป่าและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้กลไกการดูแลรักษาป่าในระดับชุมชนอ่อนแอลง ปัญหาดังกล่าวจึงกลายเป็นความท้าทายสำคัญในการฟื้นฟูและพัฒนาป่าชุมชนให้กลับมามีบทบาทต่อชุมชนอย่างยั่งยืน^{๒๓}

๒.๕ กระบวนการพัฒนาสู่ “ป่าชุมชนต้นแบบ”

การพัฒนาป่าชุมชนสามหนองสู่การเป็น “ป่าชุมชนต้นแบบ” เกิดจากการรวมพลังของคนในชุมชน ผู้นำท้องถิ่น วัด พระสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มจากการสร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของป่าชุมชนร่วมกัน เพราะในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดกติกา จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และนำหลักพุทธธรรมมาเป็นกรอบคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การไม่เบียดเบียน การใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ และการแบ่งปันอย่างเป็นธรรม^{๒๔} ควบคู่กับการพัฒนาองค์ความรู้ การเรียนรู้ร่วมกัน และการสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น กระบวนการดังกล่าวทำให้ป่าชุมชนสามหนองมิได้เป็นเพียงพื้นที่อนุรักษ์ หากแต่เป็นพื้นที่เรียนรู้ แหล่งอาหาร แหล่งจิตวิญญาณ

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐๕.

^{๒๒} ประเวศ วะสี, **การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔), หน้า ๙๙.

^{๒๓} วิทยา ศรีสุวรรณ, “ปัญหาการจัดการป่าชุมชนในสังคมไทย”, **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (เมษายน – มิถุนายน ๒๕๖๒): ๔๕-๖๒.

^{๒๔} พระเทพเวที, **พุทธวิถีการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

และฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน ซึ่งสามารถใช้เป็นต้นแบบในการขยายผลไปสู่พื้นที่อื่นได้อย่างเหมาะสม^{๒๕}

สรุปได้ว่า ข้อมูลพื้นฐานชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี ที่ได้ คือความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับบริบทของชุมชนสามหนองในทุกมิติ ทั้งด้านภูมิประเทศ ระบบนิเวศ ประวัติศาสตร์ชุมชน โครงสร้างทางสังคม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม องค์ความรู้เหล่านี้ทำให้เห็นว่าการจัดการป่าชุมชนไม่สามารถแยกออกจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ได้ ซึ่งป่าชุมชนของชุมชนสามหนองมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งในฐานะแหล่งอาหาร แหล่งยา แหล่งน้ำ และพื้นที่ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม องค์ความรู้สำคัญคือการตระหนักถึง “ทุนทางวัฒนธรรม” และ “ทุนทางสังคม” ที่สั่งสมอยู่ในชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมและสอดคล้องกับแนวพุทธวิธี

^{๒๕} กรมป่าไม้, แนวทางการพัฒนาป่าชุมชนต้นแบบ, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๓), หน้า

บทที่ ๓

การพัฒนากระบวนการจัดการป่าชุมชน

๓.๑ โครงสร้างการบริหารจัดการป่าชุมชน

การจัดการประชุมชนให้เกิดความยั่งยืน จำเป็นต้องมีโครงสร้างการบริหารจัดการที่ชัดเจน โปร่งใส และเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โครงสร้างการบริหารจัดการประชุมชนสามหนองประกอบด้วยคณะกรรมการประชุมชน ซึ่งมาจากการคัดเลือกของคนในชุมชน โดยมีผู้นำชุมชน ผู้แทนครัวเรือน กลุ่มอาชีพ พระสงฆ์ และผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่ร่วมเป็นคณะกรรมการ^{๒๖} คณะกรรมการประชุมชนทำหน้าที่กำหนดนโยบาย วางแผน ดูแลรักษา และควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าให้เป็นไปตามกติกาชุมชน โดยยึดหลักการกระจายอำนาจ การตรวจสอบถ่วงดุล และความ

๒๖ กรมป่าไม้, คู่มือการจัดตั้งและบริหารจัดการป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑),

รับผิดชอบร่วมกัน โครงสร้างดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความเป็นเจ้าของป่าของคนในชุมชน และลดปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร^{๒๗}

๓.๒ การมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้นำชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนสามหนองเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการวางแผน การกำหนดกติกา การดูแลรักษา ไปจนถึงการติดตามและประเมินผลการจัดการป่า^{๒๘}

ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ในพื้นที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจ สร้างจิตสำนึก และเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเข้ากับการดูแลรักษาป่าชุมชน เช่น การใช้กิจกรรมทางศาสนา การประชุมชุมชน และการเรียนรู้ร่วมกันเป็นเครื่องมือในการสร้างความสามัคคีและความรับผิดชอบร่วมกัน^{๒๙} การมีส่วนร่วมในลักษณะดังกล่าวช่วยให้การจัดการป่าชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องและได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่

๓.๓ กติกาชุมชน กฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวข้อง

การจัดการป่าชุมชนจำเป็นต้องดำเนินการภายใต้กรอบกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการกำหนดกติกาชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น ชุมชนสามหนองได้ร่วมกันจัดทำกติกาชุมชนเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การห้ามตัดไม้ทำลายป่า การกำหนดช่วงเวลาและวิธีการเก็บของป่า และบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน^{๓๐}

กติกาชุมชนดังกล่าวได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ และระเบียบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การจัดการป่าเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ^{๓๑} การบูรณาการกติกาชุมชนกับกฎหมายของรัฐ ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว

^{๒๗} อานันท์ กาญจนพันธุ์, *การเมืองของทรัพยากรธรรมชาติ*, (เชียงใหม่: ศูนย์ชาติพันธุ์, ๒๕๕๗), หน้า ๕๖.

^{๒๘} ประเวศ วะสี, *ชุมชนเข้มแข็งกับการจัดการทรัพยากร*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗๓.

^{๓๐} กรมป่าไม้, *แนวทางการจัดทำกติกาป่าชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒), หน้า ๔๘.

^{๓๑} ราชกิจจานุเบกษา, *พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๖๒), หน้า ๖๑.

๓.๔ ขั้นตอนการวางแผน ดูแล พื้นที่ และใช้ประโยชน์ป่าชุมชน

กระบวนการจัดการป่าชุมชนสามหนองเริ่มจากการวางแผนร่วมกันของคนในชุมชน โดยอาศัยข้อมูลสภาพพื้นที่ ทรัพยากรที่มีอยู่ และความต้องการของชุมชนเป็นฐาน จากนั้นจึงกำหนดแนวทางการดูแลรักษาและฟื้นฟูป่า เช่น การปลูกป่าทดแทน การป้องกันไฟป่า และการอนุรักษ์แหล่งน้ำภายในพื้นที่ป่า^{๓๒} ในด้านการใช้ประโยชน์จากป่า ชุมชนเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณและไม่ทำลายระบบนิเวศ โดยอนุญาตให้เก็บของป่าเพื่อการยังชีพ เช่น พืชอาหารและสมุนไพร ภายใต้กติกาที่กำหนดร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาและการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ^{๓๓}

๓.๕ บทเรียนความสำเร็จและอุปสรรคในการจัดการ

จากการพัฒนากระบวนการจัดการป่าชุมชนสามหนอง พบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญ ได้แก่ ความร่วมมือของคนในชุมชน ความเข้มแข็งของผู้นำ การมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางทางจิตใจ และการนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นกรอบคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ^{๓๔} อย่างไรก็ตาม การจัดการป่าชุมชนยังคงเผชิญกับอุปสรรค เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ค่านิยมของคนรุ่นใหม่ และข้อจำกัดด้านงบประมาณและการสนับสนุนจากภายนอก บทเรียนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาเครือข่าย การเรียนรู้ร่วมกัน และการเสริมสร้างจิตสำนึกอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน^{๓๕}

^{๓๒} กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, การฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๖๐), หน้า ๔๔.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๖๓.

^{๓๔} วิทยา ศรีสุวรรณ, “ปัจจัยความสำเร็จของป่าชุมชน”, วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๓): ๒๓-๔๐.

^{๓๕} สุเมธ ตันติเวชกุล, การพัฒนาที่ยั่งยืนบนฐานชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๕๐), หน้า ๗๒.

สรุปได้ว่า การพัฒนากระบวนการจัดการป่าชุมชน จะก่อให้เกิดองค์ความรู้ด้านกระบวนการจัดการป่าชุมชนในเชิงระบบ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญ ตั้งแต่การรวมกลุ่ม การสร้างความเข้าใจร่วม การกำหนดกติกา ข้อตกลง และบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน ไปจนถึงการติดตาม ประเมินผล และการปรับปรุงกระบวนการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้รับคือ กระบวนการจัดการป่าชุมชนที่เข้มแข็งต้องตั้งอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกัน การสื่อสารอย่างเปิดเผย และการเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง ซึ่งสอดคล้องกับหลักสังฆธรรมและสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนา กระบวนการดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความเป็นเจ้าของร่วมและลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

บทที่ ๔

พุทธวิธีการพัฒนาการจัดการป่าของชุมชน

การจัดการป่าชุมชนตามพุทธวิธี เป็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งพัฒนาทั้งมิติทางกายภาพของป่าและมิติทางจิตใจของคนในชุมชน พระพุทธศาสนามองธรรมชาติเป็นระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง การดูแลรักษาป่าจึงเป็นการดูแลรักษาชีวิตและสังคมควบคู่กันไป^{๓๖}

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๗๓.

๔.๑ หลักธรรมที่ใช้ในการจัดการประชุมชน

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการจัดการประชุมชน เป็นการสร้างกรอบคิด และแนวปฏิบัติที่ช่วยให้การจัดการทรัพยากรเป็นไปอย่างมีคุณธรรม มีเหตุผล และยั่งยืน หลักธรรมสำคัญที่สามารถประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม มีดังนี้

๑) อิทธิบาท ๔ ในการจัดการประชุมชน อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมว่าด้วยปัจจัยแห่งความสำเร็จ^{๓๗} สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการประชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ฉันทะ หมายถึง ความรักและความพอใจในการดูแลรักษาป่า วิริยะ คือ ความเพียรพยายามในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างต่อเนื่อง จิตตะ คือ ความเอาใจใส่และความรับผิดชอบต่อทรัพยากรของชุมชน วิมังสา คือ การใคร่ครวญ ตรวจสอบ และปรับปรุงวิธีการจัดการป่าให้เหมาะสมกับสถานการณ์ การใช้อิทธิบาท ๔ เป็นฐานในการทำงาน ช่วยให้ชุมชนเกิดแรงจูงใจ ภายใน และทำให้การจัดการประชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน^{๓๘}

๒) สปัจริยธรรม ๗ ในการจัดการประชุมชน สปัจริยธรรม ๗ เป็นหลักธรรมว่าด้วยคุณธรรมของคนดี ซึ่งประกอบด้วย การรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล^{๓๙} หลักธรรมดังกล่าวช่วยส่งเสริมให้ผู้นำและสมาชิกชุมชนมีวิจาร์ณญาณในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในการจัดการประชุมชน การรู้เหตุและรู้ผลช่วยให้ชุมชนเข้าใจผลกระทบของการใช้ทรัพยากร การรู้ประมาณช่วยป้องกันการใช้ทรัพยากรเกินขีดจำกัด ส่วนการรู้ชุมชนและรู้บุคคลช่วยให้การจัดการป่าเป็นไปอย่างสอดคล้องกับบริบทและความหลากหลายของคนในพื้นที่^{๔๐}

๓) สังคหัตถ์ ๔ ในการจัดการประชุมชน สังคหัตถ์ ๔ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคีและการอยู่ร่วมกันในสังคม^{๔๑} หลักธรรมนี้สามารถนำมาใช้ในการสร้างความร่วมมือในการจัดการประชุมชน เช่น การแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็น

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐๙.

^{๓๘} วิทยา ศรีสุวรรณ, “พุทธวิถีกับการจัดการประชุมชน”, **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๔): ๑-๒๒.

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **ธรรมานุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๑.

^{๔๐} พระเทพเวที, **พุทธวิถีการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๘๒.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **สังคหัตถ์ ๔**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๑.

ธรรม การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ การร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมฟื้นฟูป่า และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค การใช้สังคหวัตถุ ๔ ช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน^{๔๒}

๔) มัชฌิมาปฏิปทา ในการจัดการป่าชุมชน มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง เป็นหลักธรรมที่มุ่งหลีกเลี่ยงความสุดโต่งทั้งด้านการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ^{๔๓} การจัดการป่าชุมชนตามแนวทางสายกลาง จึงเน้นการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างพอเหมาะ ควบคู่กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร แนวคิดดังกล่าวช่วยให้ชุมชนสามารถใช้ป่าเป็นฐานการดำรงชีวิต โดยไม่ทำลายสมดุลของระบบนิเวศ และสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๔๔}

๔.๒ พุทธวิธีสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่า

พุทธวิธีสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่า มุ่งเน้นการพัฒนาภายในจิตใจของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามหลักสติ ปัญญา และเมตตา^{๔๕} การใช้การสนทนาธรรม การอบรมคุณธรรม การเรียนรู้จากธรรมชาติ และการปฏิบัติธรรมในพื้นที่ป่าชุมชน ช่วยให้ประชาชนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมัครงใจและยั่งยืน^{๔๖}

๔.๓ บทบาทของวัด พระสงฆ์ และศาสนพิธี

วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและการเรียนรู้ของชุมชน พระสงฆ์ทำหน้าที่ถ่ายทอดหลักธรรม สร้างจิตสำนึก และเชื่อมโยงการอนุรักษ์ป่ากับการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธธรรม^{๔๗}

^{๔๒} ประเวศ วะสี, **ชุมชนเข้มแข็ง**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **มัชฌิมาปฏิปทา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๗๗.

^{๔๔} สุเมธ ตันติเวชกุล, **เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๕๐), หน้า ๙๑.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๒.

^{๔๖} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: สพศ., ๒๕๖๐), หน้า ๗๙.

^{๔๗} พระเทพเวที, **บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๒.

ศาสนพิธีต่าง ๆ เช่น การบวชป่า การทำบุญป่าชุมชน และการเจริญพระพุทธมนต์เพื่อสิ่งแวดลอม เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความศรัทธาและความเคารพต่อป่า ซึ่งช่วยลดการบุกรุกและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว^{๔๘}

๔.๔ การใช้กิจกรรมทางศาสนาในการฟื้นฟูป่า

กิจกรรมทางศาสนาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูป่าชุมชน ทั้งในเชิงกายภาพและเชิงจิตใจ เช่น การปลูกป่าในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ และการจัดค่ายคุณธรรมในพื้นที่ป่า^{๔๙} ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะดี และได้ผลมาก เพราะประชาชนในพื้นที่นับถือพระพุทธศาสนา และมีรูปแบบประเพณีของชุมชนทั้ง ๑๒ เดือนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และกิจกรรมดังกล่าวช่วยสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชน เยาวชน และเครือข่ายภายนอก ทำให้ป่าชุมชนกลายเป็นพื้นที่เรียนรู้และการปฏิบัติธรรมที่มีชีวิต^{๕๐}

๔.๕ พุทธวิธีแก้ไขความขัดแย้งด้านทรัพยากร

ความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัญหาที่พบได้ทั่วไปในการจัดการป่าชุมชน พุทธวิธีในการแก้ไขความขัดแย้งมุ่งเน้นการใช้หลักเมตตา กรุณา การรับฟัง และการเจรจาอย่างสันติ^{๕๑}

การนำหลักสังคหวัตถุ ๔ และอริยสัจ ๔ มาใช้ในการทำความเข้าใจปัญหา ช่วยให้ชุมชนสามารถมองเห็นสาเหตุของความขัดแย้ง และร่วมกันแสวงหาแนวทางแก้ไขที่เป็นธรรมและยั่งยืน อันนำไปสู่ความสมานฉันท์และความเข้มแข็งของชุมชน^{๕๒}

^{๔๘} พระอาจารย์สุมนต์, บวชป่า : พุทธวิถีการอนุรักษ์ธรรมชาติ, (เชียงใหม่: สถาบันพัฒนาชุมชน, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๙.

^{๔๙} กรมป่าไม้, กิจกรรมศาสนากับการฟื้นฟูป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑), หน้า ๘๘.

^{๕๐} วิทยา ศรีสุวรรณ, “การใช้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพุทธศาสนา”, วารสารสังคมศาสตร์พุทธ, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (สิงหาคม – ตุลาคม ๒๕๖๒) : ๖๕-๘๒.

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), สันติวิธีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๘.

^{๕๒} ประเวศ วะสี, สันติภาพกับชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

สรุปได้ว่า พุทธวิธีการพัฒนาการจัดการป่าของชุมชน สะท้อนการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยใช้สติเป็นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจ ใช้ปัญญาในการพิจารณาผลกระทบของการใช้ทรัพยากร และใช้เมตตาเป็นกรอบจริยธรรมในการปฏิบัติต่อธรรมชาติ การจัดการป่าตามพุทธวิธีจึงเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชน ทำให้เกิดความเคารพต่อธรรมชาติ เห็นคุณค่าของป่าในฐานะองค์ประกอบของชีวิต และตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม องค์ความรู้นี้นำไปสู่การจัดการป่าที่มีคุณธรรม จริยธรรม และความยั่งยืน

บทที่ ๕

การพัฒนาเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และปัจจัย ๔

ป่าชุมชนมิได้เป็นเพียงพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น หากแต่เป็นฐานทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิตของชุมชนในทุกมิติ โดยเฉพาะด้านอาหาร สมุนไพร และปัจจัย ๔ ตามแนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นความพอประมาณ การพึ่งตนเอง และความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การพัฒนาป่าชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี จึงดำเนินไปบนฐานความคิด “ป่าเพื่อชีวิต” อันเป็นหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืน

๕.๑ แนวคิด “ป่าเพื่อชีวิต” ตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์

แนวคิด “ป่าเพื่อชีวิต” เป็นการมองป่าในฐานะแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิต ไม่ใช่เพียงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ แต่เป็นระบบนิเวศที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์และสรรพสิ่ง หลักพุทธ

เศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญกับการลดความโลภ การรู้จักพอ และการใช้ทรัพยากรอย่างมีสติและปัญญา^{๕๓}

ในบริบทของป่าชุมชน แนวคิดดังกล่าวสะท้อนผ่านการจัดการป่าที่ไม่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุด แต่เน้นความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพ และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าจึงอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง ความรับผิดชอบ และการคำนึงถึงคนรุ่นต่อไป^{๕๔}

๕.๒ พืชอาหาร พืชสมุนไพร และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ป่าชุมชนสามหนองเป็นแหล่งรวมของพืชอาหารและพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่หลากหลาย ทั้งพืชผักพื้นถิ่น เห็ด หน่อไม้ และสมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพตามภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้อาศัยหลักการเก็บเกี่ยวอย่างรู้คุณค่า ไม่ทำลายแหล่งพันธุ์ และเปิดโอกาสให้ธรรมชาติฟื้นตัวได้^{๕๕}

การจัดการพืชอาหารและสมุนไพรในป่าชุมชนจึงเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้ดั้งเดิมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ โดยมีการกำหนดกติกาชุมชนในการเก็บใช้ การปลูกเสริม และการฟื้นฟูพันธุ์พืช เพื่อให้ทรัพยากรเหล่านี้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน^{๕๖}

๕.๓ ป่ากับความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

ป่าชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ทั้งในด้านการเป็นแหล่งอาหารโดยตรงและการสนับสนุนระบบนิเวศการเกษตร การมีป่าที่สมบูรณ์ช่วยรักษาความชุ่มชื้นของดิน แหล่งน้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งล้วนส่งผลต่อความสามารถในการผลิตอาหารของชุมชน^{๕๗}

ในมุมมองทางพุทธศาสนา ความมั่นคงทางอาหารมิได้หมายถึงการมีอาหารอย่างอุดมสมบูรณ์เพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการบริโภคอย่างรู้คุณค่า ไม่ฟุ่มเฟือย และไม่เบียดเบียนธรรมชาติ

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *พุทธเศรษฐศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๘๒.

^{๕๔} สุเมธ ตันติเวชกุล, *เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

^{๕๕} กรมป่าไม้, *ป่าชุมชนกับความมั่นคงทางอาหาร*, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒), หน้า ๕๒.

^{๕๖} วิทยา ศรีสุวรรณ, “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการพืชสมุนไพรในป่าชุมชน”, *วารสารพุทธศาสตร์และสังคม*, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๓): ๔๕–๖๔.

^{๕๗} FAO, *Forests and Food Security*, (Rome: FAO, 2018), p. 77.

การพึ่งพาป่าชุมชนจึงเป็นการสร้างระบบอาหารที่สอดคล้องกับหลักความพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๕๘}

๕.๔ ปัจจัย ๔ กับวิถีชีวิตพอเพียง

ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ป่าชุมชนสามารถตอบสนองปัจจัย ๔ ได้อย่างครบถ้วน ทั้งในรูปของอาหารจากพืชป่า วัสดุธรรมชาติสำหรับที่อยู่อาศัย สมุนไพรสำหรับการรักษาโรค และวัตถุดิบสำหรับการดำรงชีพ^{๕๙}

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในด้านปัจจัย ๔ ดำเนินไปภายใต้หลักปรัชญาปฏิบัติ คือ ไม่ใช้เกินความจำเป็น และคำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศและสังคม การดำเนินชีวิตเช่นนี้ช่วยเสริมสร้างวิถีชีวิตพอเพียง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และเพิ่มความมั่นคงให้แก่ชุมชน^{๖๐}

๕.๕ แนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่

การพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และปัจจัย ๔ อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ แนวทางสำคัญ ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในพื้นที่ป่าชุมชน การจัดค่ายเยาวชน การบูรณาการความรู้ท้องถิ่นกับการศึกษาในโรงเรียน และการใช้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เชิงพุทธ^{๖๑}

การถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวมิใช่เพียงการส่งต่อทักษะการใช้ประโยชน์จากป่า แต่เป็นการปลูกฝังคุณค่า จริยธรรม และจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเคารพและรับผิดชอบ อันเป็นรากฐานสำคัญของการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในระยะยาว^{๖๒}

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *การบริโภคอย่างมีสติ*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๙๒.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *ธรรมบุญชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๘๔.

^{๖๐} ประเวศ วะสี, *วิถีพอเพียงกับสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗.

^{๖๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, *การเรียนรู้จากฐานทรัพยากรชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: สพฐ., ๒๕๖๐), หน้า ๙๖.

^{๖๒} พระเทพเวที, *การศึกษาพุทธเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๔.

สรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และปัจจัย ๔ แสดงบทบาทของป่าชุมชน ในฐานะแหล่งทรัพยากรพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตของชุมชน ป่าเป็นแหล่งอาหารป่า พืชสมุนไพร ไม่ใช่สอย และวัสดุที่เกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ ซึ่งช่วยลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกและเสริมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต และความรู้สำคัญคือการจัดการป่าอย่างรู้คุณค่าและมีขอบเขตช่วยให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่ทำลายระบบนิเวศ แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงและหลักสันโดษในพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นความพอดี ความพอใจ และการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย

บทที่ ๒

การจัดการน้ำของป่าชุมชนเพื่อชุมชน

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับป่าและการดำรงชีวิตของชุมชน การจัดการน้ำของป่าชุมชนจึงมิได้เป็นเพียงการดูแลแหล่งน้ำทางกายภาพเท่านั้น หากยังรวมถึงการจัดการเชิงจิตสำนึก คุณค่า และความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชน การพัฒนาป่าชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี แสดงให้เห็นถึงบทบาทของป่าในฐานะแหล่งต้นน้ำ ระบบนิเวศน้ำ และฐานทรัพยากรเพื่อการเกษตรและการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน

๖.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างป่า น้ำ และชุมชน

ป่า น้ำ และชุมชนเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก ป่าที่สมบูรณ์ทำหน้าที่เป็นแหล่งกักเก็บน้ำ ควบคุมการไหลบ่า และรักษาความชุ่มชื้นของดิน ขณะที่น้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต การเกษตร และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน^{๖๓}

ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนหลักปฏิจสุมุปาบท คือ ความอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง การทำลายป่าย่อมส่งผลกระทบต่อระบบน้ำ และท้ายที่สุดย่อมย้อนกลับมากระทบต่อมนุษย์เอง การจัดการน้ำของป่าชุมชนจึงต้องตั้งอยู่บนฐานความเข้าใจเชิงองค์รวมและความรับผิดชอบร่วมกัน^{๖๔}

๖.๒ ระบบนิเวศน้ำในป่าชุมชนสามหนอง

ป่าชุมชนสามหนองทำหน้าที่เป็นระบบนิเวศน้ำที่สำคัญของพื้นที่ โดยประกอบด้วยแหล่งต้นน้ำขนาดเล็ก ลำห้วย หนองน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ระบบนิเวศดังกล่าวช่วยชะลอการไหลของน้ำในฤดูฝน และรักษาปริมาณน้ำในฤดูแล้ง ซึ่งมีความสำคัญต่อความมั่นคงด้านน้ำของชุมชน^{๖๕} การคงอยู่ของระบบนิเวศน้ำในป่าชุมชนอาศัยความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ การรักษาความหลากหลายของพืชพรรณและสภาพป่าที่สมบูรณ์ ช่วยให้ระบบน้ำสามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน^{๖๖}

๖.๓ แนวทางการอนุรักษ์ต้นน้ำ ลำธาร และแหล่งน้ำ

การอนุรักษ์ต้นน้ำ ลำธาร และแหล่งน้ำในป่าชุมชน เป็นภารกิจร่วมกันของชุมชน โดยมีแนวทางสำคัญ ได้แก่ การรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำไม่ให้ถูกบุกรุก การปลูกป่าเสริมในพื้นที่เสื่อมโทรม การป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน และการกำหนดเขตคุ้มครองแหล่งน้ำอย่างชัดเจน^{๖๗} นอกจากนี้ การจัดทำกติกาชุมชนเกี่ยวกับการใช้น้ำ การดูแลรักษาลำห้วย และการห้ามกระทำกิจกรรมที่ส่งผล

^{๖๓} กรมทรัพยากรน้ำ, *ป่า น้ำ และชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรน้ำ, ๒๕๖๑), หน้า ๑๗.

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *ปฏิจสุมุปาบทกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒๘.

^{๖๕} กรมป่าไม้, *ระบบนิเวศน้ำในป่าชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒), หน้า ๖๓.

^{๖๖} FAO, *Forest–Water Nexus*, (Rome: FAO, 2018), p. 55.

^{๖๗} กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, *การอนุรักษ์ต้นน้ำและลำธาร*, (กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, ๒๕๖๐), หน้า ๖๙.

กระทบต่อคุณภาพน้ำ เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การอนุรักษ์แหล่งน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน^{๖๘}

๖.๔ พุทธวิธีใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า

พุทธวิธีใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า มุ่งเน้นการปลูกฝังสติและปัญญาในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ หลักธรรมสำคัญ ได้แก่ ความไม่ประมาท ความพอประมาณ และการรู้จักคุณค่าของทรัพยากรน้ำในฐานะปัจจัยแห่งชีวิต^{๖๙} การน้อมนำหลักมัชฌิมาปฏิปทาและหลักอปริหานิยธรรมมาใช้ ช่วยให้ชุมชนตระหนักถึงการใช้น้ำอย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือย และไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือธรรมชาติ การจัดกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ การทำบุญแหล่งน้ำ และการอบรมคุณธรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์น้ำในระยะยาว^{๗๐}

๖.๕ การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและการดำรงชีวิต

การบริหารจัดการน้ำของป่าชุมชนสามหนอง มุ่งตอบสนองทั้งการเกษตรและการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเน้นการกระจายน้ำอย่างเป็นธรรม การใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ และการพึ่งพาระบบน้ำธรรมชาติเป็นหลัก การจัดทำฝายชะลอน้ำ แหล่งเก็บน้ำขนาดเล็ก และระบบส่งน้ำแบบเรียบง่าย เป็นตัวอย่างของการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน^{๗๑} แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงและพุทธเศรษฐศาสตร์ ที่เน้นการพึ่งตนเอง ลดต้นทุน และรักษาสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ อันเป็นรากฐานของการพัฒนาป่าชุมชนอย่างยั่งยืน^{๗๒}

^{๖๘} สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ, (กรุงเทพมหานคร: สคทช., ๒๕๖๑), หน้า ๗๓.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีสติ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๙.

^{๗๐} พระเทพเวที, พุทธวิธีกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๗.

^{๗๑} กรมพัฒนาที่ดิน, การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาที่ดิน, ๒๕๖๒), หน้า ๑๔.

^{๗๒} สุเมธ ตันติเวชกุล, เศรษฐกิจพอเพียงกับทรัพยากรน้ำ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๕๑), หน้า ๘๓.

สรุปได้ว่า การจัดการน้ำของป่าชุมชนเพื่อชุมชน บทบาทของป่าชุมชนในฐานะระบบต้นน้ำลำธารที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน องค์ความรู้หลักคือความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยระหว่างป่า น้ำ ดิน และการดำรงชีวิตของมนุษย์ การจัดการน้ำโดยอาศัยป่าชุมชนเป็นฐานช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ลดปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วม และเสริมสร้างความมั่นคงด้านทรัพยากรน้ำ องค์ความรู้นี้สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งและการพึ่งพาอาศัยกันในธรรมชาติ

บทที่ ๗

การพัฒนาด้านเศรษฐกิจจากป่าชุมชน

การพัฒนาด้านเศรษฐกิจจากป่าชุมชนเป็นกระบวนการสำคัญที่เชื่อมโยงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเข้ากับการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้ที่เหมาะสม ไม่เบียดเบียนระบบนิเวศ และไม่ทำลายฐานทรัพยากรของคนรุ่นต่อไป ป่าชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี แสดงให้เห็นถึงการใช้ป่าเป็นฐานเศรษฐกิจชุมชนภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและพุทธเศรษฐศาสตร์

๗.๑ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับป่าชุมชน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบการพัฒนาที่เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน โดยมีคุณธรรมและความรู้เป็นฐาน^{๗๓} การนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับการจัดการป่าชุมชน ช่วยให้ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรป่าอย่างระมัดระวัง ไม่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดในระยะสั้น แต่คำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว

ป่าชุมชนในบริบทนี้จึงมิได้เป็นแหล่งสร้างรายได้เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยการใช้ประโยชน์จากป่าจะต้องอยู่ภายใต้กติกาชุมชนและความรับผิดชอบร่วมกัน^{๗๔}

๗.๒ รายได้จากทรัพยากรป่าโดยไม่ทำลายระบบนิเวศ

การสร้างรายได้จากทรัพยากรป่าชุมชนจำเป็นต้องดำเนินไปโดยไม่ทำลายระบบนิเวศแนวทางสำคัญ ได้แก่ การเก็บหาของป่าอย่างรู้คุณค่า การใช้ผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้ เช่น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร และเมล็ดพันธุ์ การแปรรูปผลผลิตป่าในระดับชุมชน และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม^{๗๕}

การใช้ประโยชน์ดังกล่าวอาศัยหลักการเก็บเกี่ยวอย่างยั่งยืน คือ เก็บเท่าที่จำเป็น รักษาแหล่งพันธุ์ และปล่อยให้ธรรมชาติฟื้นตัวได้ การดำเนินการในลักษณะนี้ช่วยสร้างรายได้ควบคู่กับการรักษาความสมบูรณ์ของป่าชุมชน^{๗๖}

๗.๓ กลุ่มอาชีพและวิสาหกิจชุมชน

การรวมกลุ่มอาชีพและการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจจากป่าชุมชน กลุ่มอาชีพช่วยให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากร การผลิต และการตลาดได้

^{๗๓} สุเมธ ตันติเวชกุล, เศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๔๙), หน้า ๘๒.

^{๗๔} ประเวศ วะสี, การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖.

^{๗๕} กรมป่าไม้, การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒), หน้า ๕๓.

^{๗๖} FAO, Non-Wood Forest Products for Sustainable Livelihoods, (Rome: FAO, 2017), p. 45.

อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ขณะเดียวกันยังส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันและการแบ่งปันผลประโยชน์
อย่างเป็นธรรม^{๗๗}

ในกรณีของป่าชุมชนสามหนอง กลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับป่า เช่น กลุ่มแปรรูปสมุนไพร
กลุ่มอาหารพื้นบ้าน และกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นตัวอย่างของการใช้ป่าเป็นฐานเศรษฐกิจที่
สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นและไม่กระทบต่อระบบนิเวศ^{๗๘}

๗.๔ พุทธเศรษฐศาสตร์กับการแบ่งปันผลประโยชน์

พุทธเศรษฐศาสตร์เน้นการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์แห่งชีวิต มากกว่าการสะสมความมั่ง
คั่งส่วนบุคคล หลักธรรมสำคัญ ได้แก่ ความไม่โลภ ความเอื้อเฟื้อ และการแบ่งปันอย่างเป็นธรรม การ
พัฒนาเศรษฐกิจจากป่าชุมชนตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ จึงให้ความสำคัญกับการกระจาย
ผลประโยชน์สู่คนในชุมชนอย่างทั่วถึง^{๗๙}

การนำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารรายได้จากป่าชุมชน ช่วยลดความ
เหลื่อมล้ำ สร้างความไว้วางใจ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของความ
ยั่งยืนทางเศรษฐกิจ^{๘๐}

๗.๕ ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของชุมชน

ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของชุมชนจากป่าชุมชน มิได้วัดจากปริมาณรายได้เพียงอย่าง
เดียว แต่รวมถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิต ความสามารถในการพึ่งตนเอง และการรักษาฐาน
ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ในระยะยาว การจัดการเศรษฐกิจชุมชนที่ดีจึงต้องเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์
ป่า การมีส่วนร่วมของประชาชน และการพัฒนาคนควบคู่กันไป^{๘๑}

^{๗๗} สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, วิสาหกิจชุมชนกับเศรษฐกิจฐานราก, (กรุงเทพมหานคร: สสว., ๒๕๖๑), หน้า ๗๓.

^{๗๘} วิทยา ศรีสุวรรณ, “เศรษฐกิจชุมชนกับการจัดการป่าชุมชน”, วารสารพุทธศาสตร์และการพัฒนา, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (เมษายน – มิถุนายน ๒๕๖๔): ๗๕-๙๖.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘.

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), สังคหวัตถุ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘.

^{๘๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก, (กรุงเทพมหานคร: สศช., ๒๕๖๐), หน้า ๔๔.

ในกรอบพุทธวิธี ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจหมายถึงการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง มีสติ และมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาด้านเศรษฐกิจจากป่าชุมชนสามหนองจึงเป็นตัวอย่างของการใช้ป่าเป็นฐานเศรษฐกิจที่เกื้อหนุนทั้งชีวิต คน และธรรมชาติ^{๘๒}

สรุปได้ว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจจากป่าชุมชน แสดงให้เห็นว่าป่าชุมชนสามารถเป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชนได้ หากมีการจัดการอย่างเหมาะสมและมีจริยธรรม แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจจากป่าชุมชนเน้นการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน การแปรรูปผลผลิต และการสร้างรายได้เสริมโดยไม่ทำลายทรัพยากร ความรู้สำคัญคือการประยุกต์แนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นความพอประมาณ ความเป็นธรรม และคุณค่าทางสังคมมากกว่าการแสวงหากำไรสูงสุด ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและคุณภาพชีวิตของชุมชน

^{๘๒} พระเทพเวที, พุทธวิธีกับการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๗.

บทที่ ๘

ป่าชุมชนในฐานะแหล่งเรียนรู้และนันทนาการ

ป่าชุมชนมิได้เป็นเพียงพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติหรือฐานเศรษฐกิจของชุมชนเท่านั้น หากยังเป็น “พื้นที่เรียนรู้ที่มีชีวิต” และแหล่งนันทนาการที่หล่อเลี้ยงสุขภาวะของคนในทุกช่วงวัย การพัฒนาป่าชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของป่าในการเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต การเสริมสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพุทธวิถีและการพัฒนาที่ยั่งยืน

๘.๑ ป่าชุมชนกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้จากธรรมชาติจริงผ่านประสบการณ์ตรงและการปฏิบัติจริง การเรียนรู้ในป่าชุมชนมิได้จำกัดอยู่เพียงความรู้ด้าน

ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ครอบคลุมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม และคุณธรรมในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ^{๘๓}

ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา การเรียนรู้จากธรรมชาติเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา) ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง การใช้ป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้จึงเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เชื่อมโยงความรู้กับการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและความรับผิดชอบ^{๘๔}

๘.๒ การจัดกิจกรรมศึกษาธรรมชาติและพุทธรักษา

การจัดกิจกรรมศึกษาธรรมชาติและพุทธรักษาในป่าชุมชน เป็นการบูรณาการการเรียนรู้ด้านนิเวศวิทยาเข้ากับหลักพุทธธรรม โดยใช้ป่าเป็นสื่อการเรียนรู้ กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ การปฏิบัติธรรมในป่า การสนทนาธรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้ระบบนิเวศผ่านประสบการณ์ตรง^{๘๕}

กิจกรรมพุทธรักษาช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความเปราะบางของธรรมชาติ พร้อมทั้งปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์ที่ตั้งอยู่บนฐานเมตตาและความไม่เบียดเบียน อันเป็นหัวใจของการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน^{๘๖}

๘.๓ ป่าชุมชนกับสุขภาวะกาย ใจ และสังคม

ป่าชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมสุขภาวะของชุมชนในมิติกาย ใจ และสังคม พื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ช่วยส่งเสริมสุขภาพกายผ่านกิจกรรมการเดิน การทำงานในป่า และการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ขณะเดียวกัน บรรยากาศของป่าช่วยลดความเครียด ส่งเสริมความสงบทางจิตใจ และเพิ่มสมาธิ^{๘๗} ในระดับสังคม ป่าชุมชนเป็นพื้นที่พบปะ ทำกิจกรรมร่วมกัน และสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง

^{๘๓} ประเวศ วะสี, การเรียนรู้ตลอดชีวิตกับชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔), หน้า ๒๕.

^{๘๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๔.

^{๘๕} กรมป่าไม้, ป่าชุมชนกับการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑), หน้า ๔๔.

^{๘๖} พระเทพเวที, พุทธรักษากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๖๓.

^{๘๗} องค์การอนามัยโลก, Green Spaces and Health, (Geneva: WHO, 2016), p. 84.

คนในชุมชน การใช้ป่าเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อสุขภาพะ จึงช่วยเสริมสร้างความสามัคคี ความเอื้ออาทร และความเข้มแข็งของชุมชน^{๘๘}

๘.๔ การพัฒนาเส้นทางธรรมชาติและแหล่งนันทนาการ

การพัฒนาเส้นทางธรรมชาติและแหล่งนันทนาการในป่าชุมชน เป็นแนวทางที่ช่วยเพิ่มคุณค่าให้กับป่าโดยไม่กระทบต่อระบบนิเวศ แนวคิดสำคัญคือการพัฒนาอย่างพอเหมาะ กลมกลืนกับธรรมชาติ และเน้นการเรียนรู้มากกว่าการบริโภค^{๘๙} เส้นทางศึกษาธรรมชาติ เส้นทางเดินป่าเชิงพุทธ และพื้นที่พักผ่อนเชิงนิเวศ เป็นตัวอย่างของการพัฒนานันทนาการที่ส่งเสริมทั้งการเรียนรู้ สุขภาพ และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การดำเนินการดังกล่าวต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและการกำหนดกติกาการใช้พื้นที่อย่างชัดเจน เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์^{๙๐}

๘.๕ การใช้ป่าเป็นห้องเรียนของชุมชนและโรงเรียน

การใช้ป่าชุมชนเป็นห้องเรียนของชุมชนและโรงเรียน เป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับบริบทท้องถิ่นและชีวิตจริง ป่าชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต เศรษฐกิจพอเพียง และคุณธรรมตามแนวพุทธ^{๙๑}

ความร่วมมือระหว่างชุมชน วัด และสถานศึกษา ช่วยให้การใช้ป่าเป็นห้องเรียนมีความต่อเนื่องและยั่งยืน เยาวชนได้เรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ และประสบการณ์ตรงในพื้นที่ ซึ่งไม่เพียงสร้างความรู้ แต่ยังปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์และความรักในถิ่นฐานของตน^{๙๒}

^{๘๘} วิทยา ศรีสุวรรณ, “ป่าชุมชนกับสุขภาพะของสังคมชนบท”, วารสารสังคมศาสตร์พุทธ, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๓): ๓๓-๕๔.

^{๘๙} FAO, *Recreation and Education in Community Forests*, (Rome: FAO, 2019), p. 12.

^{๙๐} กรมการท่องเที่ยว, *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: กรมการท่องเที่ยว, ๒๕๖๒), หน้า ๕๓.

^{๙๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, *แหล่งเรียนรู้ในชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: สพฐ., ๒๕๖๐), หน้า ๓๗.

^{๙๒} พระเทพเวที, *วัดกับโรงเรียน : การเรียนรู้เชิงพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑.

สรุปได้ว่า ป่าชุมชนในฐานะแหล่งเรียนรู้และนันทนาการ ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของป่าชุมชนในฐานะแหล่งเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และคุณธรรม รวมทั้งเป็นพื้นที่นันทนาการที่เอื้อต่อการฟื้นฟูสุขภาพกาย ใจ และสังคม องค์ความรู้ที่ได้รับคือการใช้ป่าชุมชนเป็นพื้นที่เรียนรู้ตลอดชีวิต ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ป่าชุมชนจึงเป็นทั้งแหล่งความรู้และพื้นที่สร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

บทที่ ๙

เครือข่ายชุมชนและการขยายผลป่าชุมชนต้นแบบ

การพัฒนาป่าชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน และสถาบันศาสนา การจัดการป่าชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี แสดงให้เห็นว่าการทำงานแบบเครือข่ายช่วยเสริมพลังการเรียนรู้ การจัดการทรัพยากร และการขยายผลแนวปฏิบัติที่ดีไปสู่พื้นที่อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๙.๑ การสร้างเครือข่ายป่าชุมชนระดับท้องถิ่นและภูมิภาค

การสร้างเครือข่ายป่าชุมชนในระดับท้องถิ่นและภูมิภาค เป็นกระบวนการเชื่อมโยงชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกันให้สามารถแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากรในการจัดการป่า

เครือข่ายดังกล่าวช่วยเสริมสร้างอำนาจต่อรองของชุมชน และเพิ่มศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม^{๙๓}

ในกรอบพุทธวิธี การสร้างเครือข่ายตั้งอยู่บนหลักสังคหวัตถุ ๔ คือ การแบ่งปัน ความเอื้ออาทร และความเสมอภาค ซึ่งช่วยให้ความร่วมมือระหว่างชุมชนเป็นไปอย่างสมัครใจและยั่งยืน^{๙๔}

๙.๒ บทบาทของหน่วยงานรัฐ เอกชน และสถาบันศาสนา

หน่วยงานรัฐมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนด้านนโยบาย กฎหมาย และงบประมาณ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในการจัดการป่าชุมชน ขณะที่ภาคเอกชนสามารถมีส่วนร่วมในด้านการสนับสนุนองค์ความรู้ เทคโนโลยี และการพัฒนาตลาดอย่างรับผิดชอบต่อสังคม^{๙๕}

สถาบันศาสนา โดยเฉพาะวัดและพระสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและการเรียนรู้เชิงคุณธรรม ช่วยเชื่อมโยงการอนุรักษ์ป่ากับการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม การทำงานร่วมกันของภาคส่วนต่าง ๆ ภายใต้กรอบความร่วมมือที่ชัดเจน เป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของป่าชุมชนต้นแบบ^{๙๖}

๙.๓ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน กิจกรรมต่าง ๆ เช่น การศึกษาดูงาน การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยให้ชุมชนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์จริง และนำแนวปฏิบัติที่เหมาะสมมาปรับใช้กับบริบทของตน^{๙๗}

^{๙๓} กรมป่าไม้, เครือข่ายป่าชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑), หน้า ๕๓.

^{๙๔} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), สังคหวัตถุ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๓.

^{๙๕} สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ, การมีส่วนร่วมของภาคีในการจัดการที่ดินและป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร: สคทช., ๒๕๖๒), หน้า ๓๓.

^{๙๖} พระเทพเวที, วัดกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘.

^{๙๗} ประเวศ วะสี, การจัดการความรู้ชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔), หน้า ๖๔.

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธี เน้นการเรียนรู้ร่วมกันอย่างถ่อมตน เปิดใจรับฟัง และเคารพความหลากหลายของชุมชน อันเป็นพื้นฐานของการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งและยั่งยืน^{๙๘}

๙.๔ แนวทางการพัฒนาเป็นต้นแบบระดับจังหวัดและประเทศ

การพัฒนาป่าชุมชนสามหนองให้เป็นต้นแบบระดับจังหวัดและประเทศ จำเป็นต้องอาศัยการสังเคราะห์องค์ความรู้ การจัดทำรูปแบบการจัดการที่ชัดเจน และการประเมินผลอย่างเป็นระบบ แนวปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จควรถูกถอดบทเรียนและเผยแพร่ในรูปแบบที่ชุมชนอื่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้^{๙๙} การขยายผลในระดับที่กว้างขึ้นควรดำเนินไปบนหลักความสมัครใจ เคารพบริบทท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นศูนย์กลาง เพื่อหลีกเลี่ยงการถ่ายทอดแบบสั่งการจากบนลงล่าง ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพื้นที่ต่าง ๆ^{๑๐๐}

๙.๕ ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อความยั่งยืน

เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนต้นแบบมีความยั่งยืนในระยะยาว จำเป็นต้องมีข้อเสนอเชิงนโยบายที่สนับสนุนการทำงานของชุมชนอย่างเป็นระบบ ข้อเสนอสำคัญ ได้แก่ การส่งเสริมสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร การสนับสนุนงบประมาณและการพัฒนาศักยภาพ การบูรณาการพุทธวิธีและภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างกลไกเครือข่ายในระดับจังหวัดและประเทศ^{๑๐๑} นโยบายดังกล่าวควรตั้งอยู่บนหลักธรรมาภิบาล ความเป็นธรรม และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อให้ป่าชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็นฐานทรัพยากร ฐานการเรียนรู้ และฐานการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป^{๑๐๒}

^{๙๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), การเรียนรู้ร่วมกันในสังคมพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๗๑.

^{๙๙} กรมป่าไม้, แนวทางการขยายผลป่าชุมชนต้นแบบ, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๓), หน้า ๑๒.

^{๑๐๐} FAO, *Scaling Up Community Forestry*, (Rome: FAO, 2019), p. 46.

^{๑๐๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, นโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สศช., ๒๕๖๑), หน้า ๗๓.

^{๑๐๒} พระเทพเวที, ธรรมาภิบาลกับการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๑.

สรุปได้ว่า เครือข่ายชุมชนและการขยายผลป่าชุมชนต้นแบบ สะท้อนความสำคัญของการสร้างเครือข่ายชุมชนในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ และแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการป่าชุมชน ด้วยการเชื่อมโยงเครือข่ายช่วยเสริมพลังทางสังคม เพิ่มศักยภาพในการจัดการทรัพยากร และขยายผลป่าชุมชนต้นแบบไปยังพื้นที่อื่น องค์ความรู้นี้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมด้านการเกื้อกูล การแบ่งปัน และการพึ่งพาอาศัยกัน

บทที่ ๑๐

สรุป บทเรียน และข้อเสนอแนะ

บทนี้เป็น การสังเคราะห์องค์ความรู้ บทเรียน และข้อเสนอแนะจาก “คู่มือพุทธวิถีการ จัดการป่าชุมชนต้นแบบ ชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี” ซึ่งเป็นผลผลิตสำคัญของการวิจัยเรื่อง “พุทธวิถีพัฒนาเครือข่ายธรรมชาติ ความรู้และการจัดการป่าชุมชนต้นแบบชุมชนสามหนอง จังหวัด อุดรธานี” โดยมุ่งเชื่อมโยงผลการศึกษาเชิงประจักษ์กับหลักพุทธธรรมและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อเป็นแนวทางเชิงปฏิบัติและเชิงนโยบายในอนาคต

๑๐.๑ สรุปลองค์ความรู้จากป่าชุมชนต้นแบบ

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ป่าชุมชนสามหนองนี้ได้เป็นเพียงพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติ หากแต่เป็น “ระบบนิเวศทางสังคมและจิตใจ” ที่ชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของและผู้จัดการร่วมกัน องค์

ความรู้ที่ได้สามารถสรุปเป็น ๗ มิติหลัก ได้แก่ การพัฒนากระบวนการจัดการ การประยุกต์พุทธวิธี การใช้ประโยชน์ด้านอาหารและสมุนไพร การจัดการน้ำ การพัฒนาเศรษฐกิจ การเป็นแหล่งเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายชุมชน^{๑๐๓} องค์ความรู้ดังกล่าวสะท้อนว่า ความยั่งยืนของป่าชุมชนเกิดจากการบูรณาการ “ความรู้สมัยใหม่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น พุทธธรรม” โดยมีการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นแกนกลาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน (Community-Based Natural Resource Management)^{๑๐๔}

๑๐.๒ บทเรียนสำคัญของพุทธวิธีจัดการป่า

บทเรียนสำคัญที่ได้จากการประยุกต์พุทธวิธีในการจัดการป่าชุมชน คือ การพัฒนา “คน” ควบคู่กับการพัฒนา “ป่า” หลักธรรมสำคัญ เช่น อิทธิบาท ๔ สัมปยุตธรรม ๗ และสังคหวัตถุ ๔ ช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจ ความสามัคคี และคุณธรรมในการทำงานร่วมกัน^{๑๐๕}

พุทธวิธีทำให้การอนุรักษ์ป่าไม่ใช่เพียงภารกิจเชิงกฎหมาย แต่เป็นกระบวนการฝึกจิตสำนึกให้รู้คุณค่า รู้ประมาณ และรู้จักแบ่งปัน อันเป็นรากฐานของการลดความขัดแย้งด้านทรัพยากรและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว^{๑๐๖}

๑๐.๓ แนวทางการประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น

การนำรูปแบบพุทธวิธีจัดการป่าชุมชนต้นแบบไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น ควรยึดหลักความยืดหยุ่นและการเคารพบริบทท้องถิ่นเป็นสำคัญ รูปแบบดังกล่าวมิใช่ต้นแบบเชิงโครงสร้างที่ตายตัว แต่เป็น “ต้นแบบเชิงกระบวนการ” ที่สามารถปรับใช้ตามสภาพภูมิสังคม วัฒนธรรม และศักยภาพของแต่ละชุมชน^{๑๐๗} แนวทางสำคัญ ได้แก่ การสร้างผู้นำทางคุณธรรม การใช้วัดหรือสถาบันศาสนาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การพัฒนาเครือข่ายระหว่างชุมชน และการสนับสนุนจากภาคีภายนอกอย่างเกื้อกูล ไม่ครอบงำ^{๑๐๘}

^{๑๐๓} กรมป่าไม้, การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒), หน้า ๘๓.

^{๑๐๔} FAO, Community-Based Forestry Management, (Rome: FAO, 2018), p. 22.

^{๑๐๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒๖.

^{๑๐๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๗.

^{๑๐๗} ประเวศ วะสี, ชุมชนเข้มแข็งกับการจัดการทรัพยากร, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๕), หน้า ๙๒.

^{๑๐๘} พระเทพเวที, วัดกับการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๓.

๑๐.๔ อนาคตของป่าชุมชนกับสังคมไทย

ในบริบทของสังคมไทย ป่าชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงทางทรัพยากร ความมั่นคงทางอาหาร และความมั่นคงทางจิตใจของชุมชนท้องถิ่น อนาคตของป่าชุมชนจึงควรถูกมองว่าเป็นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เชื่อมโยงมิติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน^{๑๐๙} การขับเคลื่อนป่าชุมชนในอนาคตจำเป็นต้องอาศัยนโยบายที่ส่งเสริมสิทธิชุมชน การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการบูรณาการวิถีชีวิตเข้ากับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ป่าชุมชนเป็นมรดกทางธรรมชาติและปัญญาที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นอย่างยั่งยืน^{๑๑๐}

สรุปได้ว่า หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่า พุทธวิถีการจัดการป่าชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาที่บูรณาการมิติด้านจิตใจ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม บทเรียนสำคัญคือความยั่งยืนของป่าชุมชนมิได้เกิดจากกฎระเบียบเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการพัฒนาคนให้มีสติ ปัญญา และจิตสำนึกต่อธรรมชาติ ข้อเสนอแนะคือควรส่งเสริมการประยุกต์วิถีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชนและระดับนโยบาย เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในระยะยาว

^{๑๐๙} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *ทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สศช., ๒๕๖๑), หน้า ๗๓.

^{๑๑๐} พระเทพเวที, *พุทธธรรมกับสังคมไทยร่วมสมัย*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๖๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แผนที่ป่าชุมชนสามหนอง

ป่าชุมชนสามหนอง อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วย

๑. ป่าชุมชนบ้านหนองเจริญ ตั้งอยู่ที่ บ้านหนองเจริญ (หมู่ ๗) ตำบลขอนแก่น อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี มีเนื้อที่ ๘๖๔ ไร่ ๑ งาน ๔ ตารางวา สภาพทั่วไป เป็นที่ราบเชิงเขาและที่ราบภูเขา สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย

๒. ป่าชุมชนบ้านหนองกุง ตั้งอยู่ที่ บ้านหนองกุง (หมู่ ๖) ตำบลขอนแก่น อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี มีเนื้อที่ ๔๓๔ ไร่ ๐ งาน ๘๑ ตารางวา สภาพทั่วไป เป็นที่ราบเชิงเขาและที่ราบภูเขา สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย

๓. ป่าชุมชนบ้านหนองแปน ตั้งอยู่ที่ บ้านหนองแปน (หมู่ ๘) ตำบลเชียงเพ็ง อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี เนื้อที่ ๔๗๐ ไร่ สภาพทั่วไป พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบ ดินเป็นดินร่วนปนทราย พื้นที่บางส่วนมีการบุกรุกจากราษฎรมาก่อน

ภาคผนวก ข

แนวทางกติกาชุมชน

แนวทางกติกาชุมชนในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนสามหนอง จังหวัดอุดรธานี จัดทำขึ้นโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ภายใต้กรอบแนวคิดพุทธวิธีที่มุ่งเน้นความสมดุลระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์ ปันฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่ความสงบสุขและความมั่นคงของชุมชนในระยะยาว

๑. หลักการพื้นฐานของกติกาชุมชน

กติกาชุมชนยึดหลักพุทธธรรมเป็นฐาน ได้แก่ (๑) หลักเมตตาและกรุณา ต่อสรรพชีวิตและระบบนิเวศ (๒) หลักสัมมาทิฐิ คือความเข้าใจคุณค่าและความสำคัญของป่าชุมชนในฐานะทรัพยากรร่วม (๓) หลักความพอประมาณ ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ (๔) หลักความสามัคคี ของคนในชุมชนเป็นรากฐานของการจัดการร่วมกัน

๒. กติกาด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

(๑) ห้ามบุกรุก ตัดไม้ ทำลายป่า หรือกระทำการใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของป่าชุมชน

(๒) ส่งเสริมการปลูกป่า ปลูกไม้พื้นถิ่น และฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมโดยอาศัยแรงงานและจิตอาสาของชุมชน

(๓) กำหนดพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าใช้สอย และพื้นที่ป่าฟื้นฟูอย่างชัดเจน ตามฉันทามติของชุมชน

(๔) เคารพพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ป่าช้า ป่าดงปู่ตา และพื้นที่ทางจิตวิญญาณของชุมชน

๓. กติกาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

(๑) อนุญาตให้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชุมชนเฉพาะเพื่อการยังชีพและตามความจำเป็น

(๒) ห้ามใช้ทรัพยากรเพื่อการค้าเชิงพาณิชย์ที่เกินขอบเขตความพอเพียง

(๓) กำหนดช่วงเวลา ปริมาณ และวิธีการเก็บหาของป่าอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้กระทบต่อระบบนิเวศ

(๔) ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับหลักพุทธธรรมในการดูแลรักษาป่า

๔. กติกาด้านการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของชุมชน

(๑) เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มในชุมชน เช่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน สตรี และผู้สูงอายุ มีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน

(๒) ใช้กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธ เช่น การประชุมแบบสันติ การฟังอย่างลึกซึ้ง และการตัดสินใจโดยฉันทามติ

(๓) ส่งเสริมกิจกรรมบวชป่า สืบชะตาป่า และกิจกรรมทางศาสนาเพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์

(๔) สนับสนุนการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อสร้างความต่อเนื่องของการจัดการป่าชุมชน

๕. กติกาด้านการกำกับ ติดตาม และการแก้ไขปัญห

(๑) จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน โดยมีพระสงฆ์และผู้นำชุมชนเป็นที่ปรึกษาทางจิตใจและสังคม

(๒) ใช้หลักสติ สมาธิ และปัญญา ในการแก้ไขข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น

(๓) กำหนดมาตรการตักเตือนและบทลงโทษตามข้อตกลงของชุมชน โดยเน้นการปรับพฤติกรรมมากกว่าการลงโทษ

(๔) ทบทวนและปรับปรุงกติกาชุมชนอย่างสม่ำเสมอให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

เป้าหมายของกติกาชุมชน กติกาชุมชนการจัดการป่าชุมชนของชุมชนสามหนอง มีเป้าหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบร่วมกัน เสริมสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขตามแนวทางพุทธวิธีอย่างยั่งยืน

ภาคผนวก ค
ตัวอย่างกิจกรรมพุทธวิธี

ภาคผนวก ง
ภาพประกอบกิจกรรม

กิจกรรม

ถ่ายรูป ออกกำลังกาย ชื้อของจากชุมชน
ที่อ่างเก็บน้ำห้วยเชียง (ตอนบน)

กิจกรรม

ศึกษารัชมชาติ

ที่ปำนันทนากการผาลิงห์

กิจกรรม

ศึกษาต้นไม้มบนเส้นทางธรรมชาติ

ที่ปำนันทนากการผาลิงห์

กิจกรรม เดินป่า

ที่ปำนันทนากการผาลิงห์

กิจกรรม

ชมแสงพระอาทิตย์ยามเช้า

ที่ป่านันทนาการผาสิ่งห์

กิจกรรม

ศึกษารธรรมชาติ

ที่ป่านันทนาการผาสิ่งห์

กิจกรรม

ศึกษาภาพเขียนสีผาสิ่งห์

ที่ป่านันทนาการผาสิ่งห์

กิจกรรม แคมป์ปิ้ง

กิจกรรมรอบกองไฟ

ที่ป่านันทนาการผาสิ่งห์

บรรณานุกรม

- กรมการท่องเที่ยว. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมการท่องเที่ยว, ๒๕๖๒.
- กรมทรัพยากรน้ำ. ป่า น้ำ และชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรน้ำ, ๒๕๖๑.
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. การอนุรักษ์ต้นน้ำและลำธาร. กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, ๒๕๖๐.
- กรมป่าไม้. การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒.
- _____. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒.
- _____. กิจกรรมศาสนากับการฟื้นฟูป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑.
- _____. คู่มือการจัดตั้งและบริหารจัดการป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑.
- _____. คู่มือการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒.
- _____. เครือข่ายป่าชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑.
- _____. แนวทางการขยายผลป่าชุมชนต้นแบบ. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๓.
- _____. แนวทางการจัดทำกติกาป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒.
- _____. แนวทางการพัฒนาป่าชุมชนต้นแบบ. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๓.
- _____. ป่าชุมชน : แนวคิดและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๕๘), หน้า ๗๓.
- _____. ป่าชุมชนกับการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑.
- _____. ป่าชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๑.
- _____. ป่าชุมชนกับความมั่นคงทางอาหาร. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒.
- _____. ระบบนิเวศน้ำในป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒.
- _____. รายงานสถานการณ์ป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๖๒.
- กรมพัฒนาที่ดิน. การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาที่ดิน, ๒๕๖๒.
- _____. ลักษณะภูมิประเทศภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาที่ดิน, ๒๕๕๙.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. การฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๖๐.
- กรมอุตุนิยมวิทยา. สภาพภูมิอากาศของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมอุตุนิยมวิทยา, ๒๕๖๐.
- ประเวศ วะสี. การจัดการความรู้ชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔.

- _____ . การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔.
- _____ . การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔.
- _____ . การเรียนรู้ตลอดชีวิตกับชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔.
- _____ . ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔.
- _____ . ชุมชนเข้มแข็งกับการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๕.
- _____ . วิถีพอเพียงกับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๔.
- _____ . สันติภาพกับชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๒.
- พระเทพเวที. การศึกษาพุทธเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . ธรรมาภิบาลกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- _____ . พุทธธรรมกับสังคมไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- _____ . พุทธนิเวศกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- _____ . พุทธวิถีกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . พุทธวิถีกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . พุทธวิถีการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- _____ . วัดกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- _____ . วัดกับโรงเรียน : การเรียนรู้เชิงพุทธ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- _____ . สังคหวัตถุ ๔ กับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีสติ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. การพัฒนายั่งยืนตามแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

_____. ธรรมบุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

_____. พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

_____. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

_____. สังคหวัตถุ ๔. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). การบริโภคอย่างมีสติ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. การเรียนรู้ร่วมกันในสังคมพุทธ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_____. ธรรมบุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

_____. ปฏิจ্ঞสมุปบาทกับการพัฒนายั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒๘.

_____. พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

_____. พุทธธรรมกับการพัฒนายั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

_____. พุทธศาสนากับวิถีชีวิตไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. พุทธเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

_____. มัชฌิมาปฏิปทา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. สันติวิธีในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระอาจารย์สุมนต์. บวชป่า : พุทธวิถีการอนุรักษ์ธรรมชาติ. เชียงใหม่: สถาบันพัฒนาชุมชน, ๒๕๕๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

ราชกิจจานุเบกษา. **พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒**. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการ

คณะรัฐมนตรี, ๒๕๖๒.๑.

วิทยา ศรีสุวรรณ. “การใช้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพุทธศาสนา”. **วารสารสังคมศาสตร์**

พุทธ. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (สิงหาคม – ตุลาคม ๒๕๖๒) : ๖๕-๘๒.

_____. “ปัจจัยความสำเร็จของป่าชุมชน”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑

(มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๓): ๒๓-๔๐.

_____. “ปัญหาการจัดการป่าชุมชนในสังคมไทย”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒

(เมษายน – มิถุนายน ๒๕๖๒): ๔๕-๖๒.

_____. “ป่าชุมชนกับสุขภาวะของสังคมชนบท”. **วารสารสังคมศาสตร์พุทธ**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑

(มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๓): ๓๓-๕๔.

_____. “พุทธวิถีกับการจัดการป่าชุมชน”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑

(มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๔): ๑-๒๒.

_____. “พุทธวิถีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑

(มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๑): ๑-๒๐.

_____. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการพืชสมุนไพรในป่าชุมชน”. **วารสารพุทธศาสตร์และ**

สังคม. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๓): ๔๕-๖๔.

_____. “เศรษฐกิจชุมชนกับการจัดการป่าชุมชน”. **วารสารพุทธศาสตร์และการพัฒนา**. ปีที่ ๙

ฉบับที่ ๒ (เมษายน – มิถุนายน ๒๕๖๔): ๗๕-๙๖.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **การเรียนรู้จากฐานทรัพยากรชุมชน**.

กรุงเทพมหานคร: สพฐ., ๒๕๖๐.

_____. **แหล่งเรียนรู้ในชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สพฐ., ๒๕๖๐.

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร**

น้ำ. กรุงเทพมหานคร: สคทช., ๒๕๖๑.

_____. **การมีส่วนร่วมของภาคีในการจัดการที่ดินและป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร: สคทช.,

๒๕๖๒.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก**.

กรุงเทพมหานคร: สศช., ๒๕๖๐.

_____. **ทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สศช., ๒๕๖๑.

_____. **นโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: สศช., ๒๕๖๑.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สพศ., ๒๕๖๐.

_____. พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สพศ., ๒๕๖๐.

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. วิสาหกิจชุมชนกับเศรษฐกิจฐานราก. กรุงเทพมหานคร: สสว., ๒๕๖๑.

สุเมธ ตันติเวชกุล. การพัฒนาที่ยั่งยืนบนฐานชุมชน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๕๐.

_____. เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๔๙.

_____. เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๕๐.

_____. เศรษฐกิจพอเพียงกับทรัพยากรน้ำ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชัยพัฒนา, ๒๕๕๑.

_____. วัฒนธรรมอีสานกับธรรมชาติ. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗.

องค์การอนามัยโลก. Green Spaces and Health. Geneva: WHO, 2016.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. การเมืองของทรัพยากรธรรมชาติ. เชียงใหม่: ศูนย์ชาติพันธุ์, ๒๕๕๗.

_____. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร. เชียงใหม่: ศูนย์ชาติพันธุ์, ๒๕๕๖.

_____. ป่าชุมชนในสังคมไทย. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์, ๒๕๕๖.

FAO. Community-Based Forestry Management. Rome: FAO, 2018.

_____. Forests and Food Security. Rome: FAO, 2018.

_____. Non-Wood Forest Products for Sustainable Livelihoods. Rome: FAO, 2017.

_____. Recreation and Education in Community Forests. Rome: FAO, 2019.

_____. Scaling Up Community Forestry. Rome: FAO, 2019.

United Nations. Our Common Future. New York: UN, 1987.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	ผศ. ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค	
วัน เดือน ปีเกิด	Asst. Prof. Dr.Arithat Loesruamchok	
ภูมิลำเนาที่เกิด	๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙	
	บ้านเลขที่ ๓ หมู่ ๙ ตำบลสร้างคอม	
	อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี	
การศึกษา	พ.ศ. ๒๕๔๓ ปริญญาตรี (นศ.บ.) นิเทศศาสตร์บัณฑิต สาขา นิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช	
	พ.ศ. ๒๕๕๕ ปริญญาโท (รป.ม.) รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยทองสุข	
	พ.ศ. ๒๕๖๕ ปริญญาเอก (พธ.ด.) พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น	
ประสบการณ์การทำงาน	อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์	
ผลงานทางวิชาการ	๒๕๖๓ หนังสือ เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน	
ประสบการณ์วิจัย	ผศ. ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค และคณะ, “ นโยบายและ กระบวนการพัฒนาเมืองสีเขียวจังหวัดอุดรธานี”, ได้รับ ทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและ นวัตกรรม, ๒๕๖๗.	
	ผศ. ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค และคณะ, “ รูปแบบการพัฒนา ชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลตำบลปะโค อำเภอ เมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย”, ได้รับทุนอุดหนุนจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, ๒๕๖๖.	
	ผศ. ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค และคณะ, “รูปแบบการพัฒนา ชุมชนสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมและการ ออกแบบจังหวัดหนองคาย”, ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, ๒๕๖๕.	

ผศ. ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค และคณะ, “ศึกษารูปแบบการปกครองของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชกับการสร้างความมั่นคงสองฝั่งโขง”, ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

ผศ. ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค และคณะ, “วิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาของพระมหาเถระของไทยและลาว”, ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, ๒๕๖๐.

ผศ. ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค และคณะ, “ศึกษาความสัมพันธ์ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมเจ้าแม่สองนางกับการส่งเสริมจริยธรรมทางสังคมของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงจังหวัดหนองคาย”, ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ตำแหน่งทางวิชาการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (พิเศษ) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์

สังกัด

วิทยาลัยสงฆ์หนองคาย

ตำแหน่ง

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต

ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่ ๓ หมู่ ๙ ตำบลสร้างคอม อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี

